

Dua ile istimdad farklı şeyler olup duanın istimdadla özdeşleştirilmesi söz konusu değildir. Günahkâr bir kulun tövbe için doğrudan Allah'a yönelmeyip bir vefiyi aracı kılmasına gelince, Kur'an-ı Kerim'de yer alan tövbe âyetlerinde herhangi bir aracidan bahsedilmemekte, aksine doğrudan Allah'tan mağfiret talep edilmesi istenmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "tvb", "ğfr" md.leri). Ayrıca Fâtîha sûresinde de sadece Allah'a ibadet etme ve sadece O'ndan yardım isteme yolu önerilmektedir. Sûfilerce delil olarak gösterilen bazı rivayetler sahih olmadığı gibi Hz. Abbas'la ilgili olayda da ahashap doğrudan Allah'tan yardım dilemiştir.

İstimdadı benimseyenler, ihtiyaç veya sıkıntı içinde bulunan kişinin Hz. Peygamber'den sonra veliden yardım isteyebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak "Allah'ın dostu" mânasındaki velinin tip olarak değilse de şahıs olarak kim olduğunu belirlemek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim müminlerin Allah'a, O'nun da müminlere dost olduğunu ifade etmiş (a.g.e., "vly" md.), peygamberlerden başka kimseyi tezkiye etmemiş ve kişilerin mânevî güce sahip olduklarını zannedip kendilerini temize çıkarmalarını da yasaklamıştır (en-Necm 53/32).

Kur'an'da ve sahih hadislerde istimdad kelimesi geçmemekle birlikte "medd" kökünden türeyen ve "yardım etmek" anlamına gelen "imddâd" fiil kalıbında kullanılmış ve Allah'ın meleik göndermek suretiyle müminlere yardım ettiği haber verilmiştir (Âl-i İmrân 3/123-125). Bu âyetler yardımın Allah'tan isteneceğini açıkça ifade etmektedir. Ayrıca Kur'an'da duanın ancak Allah'a yapılabileceği, Allah'ın duaları işittiği ve onlara icâbet ettiği, darda kalan kişinin bu sırada Allah'tan başkasına yalvarmadığı, insanları her türlü sıkıntı ve felâketten Allah'ın kurtaracağı, Allah'tan başka varlıklara dua etmenin tevhidî ihlâl edeceği bildirilmiştir (el-En'am 6/63; el-A'râf 7/128; Yûnus 10/106; el-Cin 72/20). İnsanların sadece Allah'a sığınıp doğrudan doğruya O'na dua etmeleri gerçek dindarlığın bir gereği, Allah'tan başkasından medet ummaya kalkışmak ise Câhiliye âdeti olarak değerlendirilmiştir (Elmalılı, VIII, 6399).

İstimdad konusunda sûfilerin görüşünü ağır bir şekilde eleştiren Takıyyüddin İbn Teymiyye pek çok eserinde bu meseleyi ele almış, ayrıca *Ķā'ide celîle fi't-teveşşül ve'l-vesîle* ve *el-İstîğāşe* adıyla

la iki risâle kaleme almıştır. Ona göre bir müslümanın Hz. Peygamber'i vesile edinecek Allah'tan kendisini nimet ve rahmete ulaştırmasını veya zarardan korumasını istemesi câizdir (*el-İstîğāşe*, I, 474). Bunun yanında bir kişinin takvâ sahibi bir müminden kendisi için duada bulunmasını rica etmesi de mümkündür. Ancak bir müslümanın, yanında bulunmayan veya ölmüş olan kişilere sığınması, onlardan yardım istemesi haramdır. İbn Teymiyye peygamberlerden bile istimdadla bulunmanın tasvip edilemeyeceğini ve, "Bazı işlerinizde kararsızlık içinde bulunursanız ölümlerden yardım isteyiniz" şeklindeki sözün hadis olmadığını belirtir (*Ķā'ide celîle*, s. 157; *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 15 vd.). İbn Kayyim de hocası İbn Teymiyye'nin görüşlerine katılır (*İğâsetü'l-lehfan*, I, 201-228). Muhammed b. Abdülvehhâb bu konuda İbn Teymiyye'yi takip ederek darda kalındığında Allah'tan başkasından yardım istemeyi bir nevi şirk saymıştır (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 49-50). Yûsuf en-Nebhânî ise *Şevâhidü'l-hak* adlı eserinde İbn Teymiyye'nin görüşlerini eleştirmiştir.

Öte yandan insanları vasıta edinerek (teveşşül) Allah'tan yardım istemeyi doğru bulmayan hadisçilerle Hanbelîler ve bunun mekruh olduğunu söyleyen Hanefîler kişinin kendi amel ve ibadetlerini vasıta kılmasını câiz görmüşlerdir. Buna göre bir müminin, "Allahım! Senin rızânı kazanmak amacıyla şu hayırlı işi yaptığım için" veya, "Elimde imkân bulunduğu halde şu günahı işlemediğim için beni sıkıntıdan kurtar" şeklinde dua etmesi câizdir. Nitekim bir mağarada mahsur kalan üç kişinin kurtulmak amacıyla en değerli amellerini Allah katında vesile kıldıkları bildirilmektedir (Buhârî, "Edeb", 5; Müslim, "Zikir", 100). "Allah katında vesile arayın" (el-Mâide 5/35; el-İsrâ 17/57) meâlindeki âyeti de bu yönde yorumlayanlar olmuştur.

Kişinin doğrudan Allah'tan yardım istemesi, tehlikeli ve sıkıntılı zamanlarda sadece O'na sığınması, İslâm'ın itikad ve ibadet ilkeleri açısından tercih edilecek yegâne davranıştır. Açık ve kesin naslara dayanmayan istimdadın yanlış anlama ve istismara müsait olduğu şüphesizdir. Ancak bazı sûfilerin ve halktan bazı kesimlerin iyi niyete dayanan böyle bir davranışını küfür (şirk-i hafî) saymak da tevhid inancını benimseyen bir müslüman hakkında isabetsiz verilmiş bir hüküm niteliği taşır (ayrıca bk. TEVEŞŞÜL).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "avz", "ğvs", "mdd" md.leri; *Lisânü'l-Arab*, "mdd" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "du'â", "tvb", "ğfr", "vly" md.leri; *Müsned*, I, 49; III, 109, 255; Buhârî, "İstiskâ", 3, "Edeb", 5, "Mezâlim", 3-4, "Cihâd", 184, "Megâzî", 28; Müslim, "Zikir", 86-88, 100; Tirmizî, "Hudûd", 3; Süleimî, *Tabakât*, s. 85, 126; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 364; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 75; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 61; Herevî, *Tabakât*, Tahran 1351, s. 306; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, IV, 96; Fahreddin er-Râzî, *el-Meâlîbü'l-âliye mine'l-İlmî'l-ilâhî* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, VII, 275-277; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 15-20, 57-59; a.mlf., *Mecmû'u fetâvâ*, I, 98, 101; III, 312, 344, 350-351, 366; XI, 438-439, 498-500, 526-527; XXVII, 96, 98; a.mlf., *Ķā'ide celîle fi't-teveşşül ve'l-vesîle*, Kahire 1374, s. 24, 140, 156, 157; a.mlf., *el-İstîğāşe* (*Mecmû'atü'r-resâ'il* I-kübrâ içinde), Kahire 1323, I, 474; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şüfiyye*, s. 167; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfan*, Kahire 1961, I, 201-228; Takıyyüddin es-Sübkî, *Şifâ'ü's-sikâm*, İstanbul 1980; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 110; Câmî, *Nefehât*, s. 535; Birgivî, *et-Târîkatü'l-Muhammediyye*, İstanbul 1260; a.mlf., *Risâle fi ziyâretü'l-kubûr*, İstanbul 1280, s. 219; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâit-türâsî'l-Arabî), I, 85; Muhammed b. Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Riyad 1404, s. 49-50; Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi hakkı'r-râbîta ve'l-istimdad mine'l-evliyâ* (*Risâle fi hakkı's-sülûk* içinde), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 20-25; Yûsuf Şevkî el-Üfî, *Hediyyetü'z-zâkirîn ve'l-hüccetü's-sâlikîn*, Kahire 1307, s. 3, 7-9; Es'ad es-Sâhib, *Nürü'l-hidâye fi surri'r-râbîta*, Kahire 1311, s. 24-59; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Şevâhidü'l-hak fi'l-istîğāşe bi-Seyyidi'l-halk*, Kahire 1393/1973; Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-menâr*, I, 58-60, 184; II, 89; IV, 119; VII, 547; VIII, 375; XI, 226, 391; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 6399; Ali b. Muhammed el-Belhî, *el-Hucecû'l-beyyinât fi şübûti'l-istî'âne mine'l-embvât*, İstanbul 1981; Zâhid Kevserî, *İrgâmü'l-merîd*, İstanbul 1984, s. 3-4; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Gâyetü'l-merâm*, Riyad, ts. (Metâbiu Necid), I, 251-255; *el-Mu'cemü's-şüfi*, s. 848, 917; Ca'fer es-Sübhânî, *Teveşşül yâ İstimdad ez-Ervâh-i Mu'kaddese*, Kum 1984.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

İSTİMLÂK
(الاستملاك)

Özel mülkiyet altındaki taşınmazın kamu yararı amacıyla bedeli ödenerek kamu malı haline getirilmesi anlamında hukuk terimi.

Sözlükte "mülk edinmek, mâlik olmak" anlamına gelen *istimlâk*, ilk dönemlerde terim anlamı kazanmadığı gibi Arapça'da yaygın bir kullanıma da sahip değildir. Kelimenin daha çok Osmanlı muhitinde ve XIX. yüzyılın sonlarında yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. İstimlâke ilgili

11 Mart 1856 tarihli nizamnâmede olduğu gibi (*Düstur*, Birinci tertip, II, 338-339) bu konudaki düzenlemenin yer aldığı *Mecelle*'de (md. 1216) ve 1876 anayasasında (md. 21) istimlâk kelimesi geçmemekte, "mülkün kıymetiyle satın alınması" ifadesi yer almaktadır. Daha sonra kaleme alınan *Mecelle* ve *Arazi Kanunnâmesi* şerhlerinde ise sözü edilen nizamnâme "İstimlâk Nizamnâmesi" veya "İstimlâk-i Emlâk Nizamnâmesi" şeklinde atıfta bulunulmakta (Hüseyin Hüsnü, s. 4; Reşid Paşa, VI, 164), 1924 anayasasında da (md. 74) istimlâk kelimesi kullanılmaktadır. Çağdaş Arap hukuk literatüründe bu terim yanında ve daha yaygın olarak "mülkiyetin kaldırılması, kalkması" anlamında *nez'u'l-milkiyye/ intizâu'l-milkiyye* tabirleriyle "devletleştirme" anlamına da gelen *te'mim* terimi yerleşmiş bulunmaktadır. Günümüz Türk hukuk dilinde ise buna *kamulaştırma* denilmektedir.

İslâmî öğretiyeye göre mülkiyet hakkı ve malın korunması, ferdin temel hak ve özgürlüklerinden ve dinî hükümlerin gözetildiği beş temel amaçtan biridir. Bunun için İslâm hukukunda özel mülkiyetin korunmasına yönelik bir dizi tedbir geliştirilmiştir. Ancak amme menfaati (insanların ortak yararı) söz konusu olduğunda istisnâî ve sıkı şartlara bağlanmış bir usul olarak özel mülkiyetin sınırlandırılması gündeme gelir. Bu istisnâî durumlardan biri olan istimlâk, özel mülkiyete konu bir taşınmazın kamu kurumlarınca kamu yararı düşüncesiyle bedeli ödenerek mâlikinin rızâsı aranmaksızın cebren satın alınmasını ve sonuçta kamu malı haline getirilmesini ifade eder.

İstimlâk usulünün İslâm hukuk tarihinde Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Hicretten sonra Medine'de Neccârîoğulları'ndan iki yetime ait arsanın 10 dinarlık bedelinin Hz. Ebû Bekir tarafından ödenerek Mescid-i Nebevî'nin inşasına tahsis edilmesi, Hz. Ömer ve Osman döneminde Mescid-i Harâm'ın genişletilmesi gerektiğinde bitişindeki taşınmazların bağış yoluyla ya da bedeli ödenerek kamu malı haline getirilmesi istimlâkin ilk örnekleri olarak kaydedilir (Ezrakî, II, 68-69; Taberî, IV, 68; Mâveridî, s. 205-206). Yine Resûl-i Ekrem döneminde bazı otlakların zekât develelerinin otlatılması için kamuya tahsis edildiği, Hz. Ömer'in ve sonraki halifelerin de özel mülkiyete ait bazı otlakları bu amaçla kamulaştırdıkları bilinmektedir (Ebû Dâvûd, "Harâc", 39; Ebû Ubeyd Kâsım b.

Sellâm, s. 372-381; İbn Zencûye, II, 659-674).

İslâm tarihi boyunca cami, yol, kabristan, koru, kale, kışla gibi kamu yararına hizmet eden müesseselerin inşası için gerektiğinde özel mülkiyete ait taşınmazların istimlâki yoluna gidilmişse de bu sıkça başvurulmuş bir usul olmamıştır. Bunda şüphesiz İslâm medeniyetine ait vakıf ve hayır anlayışının, mülkiyet hakkının korunması ve kul hakkının ihlâlinden sakınılması yönündeki genel dinî telkinin önemli payı olmuştur. Fıkıh kitaplarında istimlâkin cevazı tartışmasından ziyade kamu yetkililerinin bu tür yetkilerini kötüye kullanmasını önlemeye ve taşınmaz sahibinin haklarını korumaya yönelik kural ve tedbirler dile getirilmiş olup bunlar arasında en çok kamu yetkililerinin adaletten sapmaması, keyfî ve haksız tasarruftan kaçınması, her hak sahibinin hakkını ödemeye özen göstermesi ilkesine vurgu yapılmıştır.

Fakihler istimlâke ilke olarak karşı çıkmazlarsa da genel olarak yargı kararıyla ya da devlet başkanının emriyle yapılan ve mal sahibinin rızâsı aranmayan cebri temellük yollarını mümkün olduğu ölçüde sınırlı tutma eğilimi taşır, ancak belli durumlarda bu usulün câiz olacağını ve yapıldığında da bedelin tam olarak ödemesi gerektiğini belirtirler (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 297-311; İbn Receb, s. 72-73). Bu konuda kazâî yollar şüf'a, borçlunun hacri, ihtikâr, rehnin paraya çevrilmesi, akid sonrası tasfiye gibi belirli hallerde gündeme gelirken daha çok idarî işlem niteliğindeki istimlâkin genel sebebi zaruret ve kamu yararadır. Nitekim Hanefî fakihlerinden Serahsî, devlet başkanının özel mülkiyetin dokunulmazlığı konusunda diğer insanlarla eşit olduğuna işaret edip bir kimsenin özel mülkünü de ancak zaruret ya da bütün müslümanlar için helâk tehlikesi bulunduğu anda ve bedelin vererek alabileceğini belirtir (*el-Mebsût*, XXIII, 203). Bu bağlamda Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Râşidîn dönemi uygulamaları, hem kamu yararının bulunması hem de istimlâk edilen taşınmazın bedelinin tam olarak ödemesi gereğini ifadede önemli bir ölçüt olarak kullanılır. Mescid ve yol amaçlı istimlâk kaynaklarda en sık rastlanılan örneklerdir. İstimlâkin yapılabilmesi için mahkemenin hükmünü gerekli görenler de bunu idarecilerin keyfî tasarrufuna karşı bir tedbir olarak düşünmüş olmalıdır (İbn Âbidîn, IV, 379). *Mecelle*'de yer alan, genel bir zararı önlemek için özel yarara katlanıl-

ması ya da ağır zararın daha hafifiyle giderilmesi kaideleri (md. 26, 30) istimlâke doğrudan bir atıf içermese de istimlâkin dayandığı mantığı formüle etmekte, meseleci bir yaklaşımla da bir kimsenin mülkünün ihtiyaç halinde sultanın emriyle yola katılabileceği, ancak bedeli ödenmedikçe mülkünün elinden alınamayacağı hükmünü getirmektedir (md. 1216).

Çağımızda dünya kamuoyunun gündeminde önemli bir yer tutan ve daha çok siyasî ve ideolojik tercihlerin beslediği temel üretim araçları, özel ve kamusal mülkiyet, devletin özel mülkiyete müdahale hakkı gibi teorik tartışmalar İslâm coğrafyasında da canlı bir şekilde cereyan etmiş, bu gelişmenin bir parçası olarak çağdaş İslâm bilginleri klasik fıkıh literatüründen ve müslüman toplumların tarihsel tecrübesinden yararlanarak istimlâkin dinî hükmünü ve cevaz şartlarını doktriner bir yaklaşımla ele almaya çalışmışlardır (bk. bibl.).

Günümüzde konuyla ilgilenen âlimlerden bir kesim mülkiyet hakkının temel haklardan biri olduğu, kişinin rızâsı bulunmadan malını almanın haksızlık ve zulüm sayılacağı yönündeki nasları ve kamu otoritesine tanınan istimlâk yetkisinin keyfiliğe yol açacağı endişesini ileri sürerek istimlâki kural olarak câiz görmez. Bu grup, ihtikâr yapan ya da borcunu ödemeyen kimsenin malının cebren satışını câiz görmeyen klasik dönem fakihlerinin görüşlerini de gerekçe olarak kullanır. Çoğunluk ise istimlâkin dinen câiz olduğu ve muhtemel sakıncalarının önlenmesi için cevazın sıkı şartlara bağlanması gerektiği görüşündedir (bu konuda yapılan tartışmalar için bk. Abdüsselâm Dâvûd el-Abbâdî, II, 366-398; Abdullah b. Abdülazîz el-Muslih, s. 454-469). Bu görüşün gerekçesi olarak da İslâm'ın, telkin ettiği genel dünya görüşüne paralel olarak mal sahiplerine hayır ve toplumsal yarar amaçlı bazı ödevler yüklediği ve mülkiyet hakkının kullanımına bazı sınırlamalar getirdiği, kamu yararı ve düzeni fikrinin dinî öğretisi içinde önemli bir yere sahip olduğu, klasik doktrinde daha öncelikli bir hakkın korunması amacıyla özel mülkiyete müdahale ve cebri alım satım örnekleri bulunduğu hususları ileri sürülür. İstimlâkin cevaz şartları olarak da açık bir kamu yararının bulunması, bedelin tamamen ödenmesi, istimlâk kurallarının kanunla düzenlenmesi, gerek kıymet takdir gerekse işlem hakkında yargı yolunun açık tutulması gibi noktalar üzerinde durulmaktadır.

İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî'nin 1988 yılında Cidde'de yaptığı dördüncü dönem toplantısında konu etrafıca ele alınmış, yapılan müzakereler sonunda özel mülkiyetin dokunulmazlığının dinî bir esas, malın korunmasının da dinin beş temel amacından biri olduğu hatırlatılarak istimlâkin şu şartlara riayet edilmek kaydıyla dinen câiz olacağına karar verilmiştir: 1. Taşınmazın istimlâki emsal değerinden az olmamak üzere bilirkişinin takdir edeceği âdil ve peşin bir bedel karşılığında olması; 2. İstimlâk kararının devletin yetkili organlarından alınması; 3. İstimlâkin yol, köprü, mescid gibi genel bir zaruret veya o ölçüde genel bir ihtiyaca binaen kamu yararı için olması; 4. İstimlâk edilen taşınmazın istimlâk amacı dışında bir maksat için kullanılmaması ve zamanı gelmeden istimlâke gidilmemesi (*Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, IV/2 [1408/1988], s. 1797-1798).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "Harâc", 39; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl*, Kahire 1975, s. 372-385; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Melhas), II, 68-69; İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz), Riyad 1406/1986, II, 659-674; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 68; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut 1405/1985, s. 205-206; Serahsî, *el-Mebsûf*, XXIII, 203; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), s. 297-311; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdurrahûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 72-73; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), IV, 379; *Mecelle*, md. 21, 26, 30, 1216; *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1289, II, 338-339; Hüseyin Hüsnü, *Arazi Kanunnamesi Şerhi*, İstanbul 1310, s. 4; Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, İstanbul 1328, VI, 162-165; Abdüsselâm Dâvûd el-Abbâdî, *el-Milkiyye fi's-şer'iati'l-İslâmîyye*, Amman 1974, II, 331-398; Tuluhi Sönmez, "Kanunlaştırma Uygulamaları", *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi*, Ankara 1982, II, 174; Muhammed Sellâm Medkûr, *el-İbâha 'inde'l-uşûliyyin ve'l-fukahâ*, Beyrut 1984, s. 358-368; Abdullah b. Abdülaziz el-Muslih, *Kuşûdû'l-milkiyyeti'l-hâşşa*, Beyrut 1408/1988, s. 453-469; Sa'd Muhammed Halîl, *Nez'u'l-milkiyye li'l-menfa'ati'l-âmmeye beyne's-şer'ia ve'l-kânûn*, Kahire 1993; Hacı Mehmet Günay, *İslâm Hukukunda Kamu Malları* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 114-116; Abdülaziz b. Muhammed Abdül-mün'im, "Meşrû'iyetü istimlâki'l-âkâr li'l-menfa'ati'l-âmmeye", *Mecelletü'l-buhûşî'l-İslâmîyye*, IV, Riyad 1403, s. 259-267; Abdullah Muhammed Abdullah, "Intizâ'u'l-milkiyye li'l-maşlahati'l-âmmeye", *Mecelletü mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, IV/2, Cidde 1408/1988, s. 915-946; Yûsuf Muhammed Kâsım, "Intizâ'u'l-milkiyye li'l-menfa'ati'l-âmmeye", a.e., s. 947-965; Mahmûd Şemmâm, "Intizâ'u'l-mülk li'l-maşlahati'l-âmmeye", a.e., s. 1009-1095; Muhammed Hâc en-Nâsir, "el-İslâm ve intizâ'u'l-mülk li'l-maşlahati'l-âmmeye", a.e., s. 1097-1778; "el-Kârâr", a.e., s. 1797-1798.

HAMZA AKTAN

İSTİMNÂ

(الاستمنا)

Cinsel ilişki dışında bir yolla tatmin olmayı ifade eden terim.

Sözlükte "meniyi dışarı çıkarmayı istemek" mânasına gelen *istimnâ* kelimesi, terim olarak cinsel ilişkide bulunmaksızın meniyi dışarı çıkarmayı ve cinsel doyuma (orgazm) ulaşmayı anlatır. *İstimnâ*, genel anlamda kişinin eliyle cinsel doyuma ulaşmasını yahut bakmak, düşünmek, sür-tünmek gibi bunu sağlayan her türlü davranışı kapsamakla birlikte daha çok el ile tatmin (mastürbasyon) karşılığında kullanılır.

İstimnânın fikhî hükmü, eylemin bizzat kendisi ve ibadetlere etkisi olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Başta İmam Mâlik ve Şâfiî olmak üzere fukahânın çoğunluğu, eşlerin dışında herhangi bir cinsel tatmin yolu arayanları haddi aşan kişiler olarak niteleyen âyete (el-Mû'minûn 23/5-7) ve, "Sizden evlenme çağına gelip de buna güç yetirenler evlensin, evlenmeye imkân bulamayanlar ise oruç tutsun" (Buhârî, "Nikâh", 2) hadisine dayanarak *istimnâyı* haram saymışlardır. Bu âlimler ayrıca, tövbe etmedikçe kıyamet günü Allah'ın yüzüne bakmayacağı ve temize çıkarmayacağı bildirilen yedi zümreden birinin de "eliyle evlenenler" (*istimnâ* yapanlar) olduğunu bildiren hadisle (İbn Kesîr, III, 239; Müttakî el-Hindî, XVI, 90-91), "Eliyle evlenen lânet olunmuştur" hadisini delil gösterirler. Fakat bu hadislerden ilkinin bir anlamda zayıf (garîb), ikinci rivayetin ise asılsız olduğu belirtilmektedir (Ali el-Kârî, s. 376; Aclûnî, II, 449). Çoğunluğun bu görüşüne karşılık kendisinden nakledilen bir rivayette Ahmed b. Hanbel, *istimnâyı* hacamatta olduğu gibi vücuttaki bir fazlalığı atmak şeklinde değerlendirerek câiz görmüş, İbn Hazm ise kişinin cinsel organına dokunmasının mubah olduğunu, buna cinsel tatmin niyetinin eklenmesinin de harama yol açmayacağını ifade etmiştir. Ancak bu âlimler de *istimnâyı* edep ve nezâhete aykırı görerek mekruh saymışlardır.

Özellikle Hanefîler ve Hanbelîler, kişinin kendi kendisini uyarıp cinsel tatmine ulaşmasını haram sayarken normal olarak cinsel duygusu baskın gelen ve bundan dolayı sıkıntıya düşecek veya sağlığı etkilenecek olan bekârla eşiyile ilişki kurma imkânı bulamayan evlilerin *istimnâ* yapmalarında sakınca görmemişlerdir.

Hatta zinaya sapma korkusunun bulunması durumunda daha hafif bir günah olması sebebiyle bunun gerekli olduğu belirtilmiştir (Kâdîhân, I, 46; Takıyyüddin İbn Teymiyye, I, 73; Buhûtî, VI, 125; İbn Âbidîn, II, 399; IV, 27). Nitekim bazı sahâbî ve tâbiîlerin *istimnâyı* câiz gördükleri, savaşa çıkıldığında buna başvurulduğu ve zinadan korunmaları için gençlere tavsiye edildiği nakledilmekte (İbn Hazm, XI, 392-393; M. Ravvâs Kal'acî, bk. bibl.), fakat buna zaruret durumunda başvurulması ve alışkanlık haline getirilmemesi gerektiği de belirtilmektedir.

İstimnânın kendisinde olduğu gibi ibadetlere etkisi konusunda da erkek ve kadın aynı hükümlere tâbidir. Ancak kadınlarda meni bulunmadığından cinsel doyuma ulaşılmasıyla *istimnâ* hükmü sabit olur. *İstimnâ* erkekte meninin akması, kadında orgazmın gerçekleşmesi halinde gusûl yapmayı gerektirir. Aksi takdirde gusûl gerekmez ve bunun ibadetlere de bir etkisi yoktur. Cinsel ilişkide olduğu gibi *istimnâ* da belirli bir süre bazı arzu ve isteklerden uzak kalmayı gerektiren oruç, itikâf, hac ve umre gibi ibadetlerin geçerliliğine engel teşkil eder. İstimnânın gerek bu ibadetleri iptali gerekse bunun sonuçlarıyla ilgili olarak fukahânın ortaya koyduğu görüş ve değerlendirmeler temelinde *istimnânın* cimâ sayılıp sayılmayacağı veya ne ölçüde sayılacağı hususuna dayanmaktadır. Elle yapılan *istimnâ* Mâlikî, Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî fakihlerinin oluşturduğu çoğunluğa göre orucu bozar. Bazı Hanefî fakihleri ise cinsel ilişki sayılmayacağı için bunun orucu bozmayacağını söylemişlerdir. Öte yandan fakihlerin çoğunluğu, bu durumda yalnızca o günün orucunun kazâ edileceğini belirtirken Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete ve Mâlikî mezhebindeki kuvvetli görüşe göre kefâret gerekir. Bütün mezheplere göre *istimnâ* itikâfı bozar. Mâlikîler *istimnânın* hac ve umreyi bozduğunu, kazâ ve kefâret gerektirdiğini söylerken diğer mezhepler bunu bir ihram suçu sayar ve sadece ceza kurbanı kesilmesini zaruri görür.

Bakmak suretiyle meni gelmesi Mâlikî, Hanbelî mezhepleriyle Şâfiî mezhebinde zayıf bir görüşe göre orucu bozar ve diğerlerinin aksine Mâlikîler'e göre kazâ değil kefâret gerektirir. Hanefî fakihlerine ve Şâfiî mezhebindeki kuvvetli görüşe göre ise orucu bozmaz. Düşünmek suretiyle meni gelmesinin hükmü Hanbelîler'in dışındaki mezheplerde bakmanın hükmü